

NEOLOGICKÁ SYNAGÓGA V ŽILINE

1928 : 2011

DAT 6

FA ČVUT 2020/2021

Marianna Jarina

Obsah

1 Úvod	5
2 Faktografia	6
2.1 Počiatky synagógy	6
2.2 Peter Behrens	6
2.3 Pôvodná synagóga	7
2.4 Premeny	9
2.5 Plural, Martin Jančok	12
2.6 Premena synagógy na Kunsthalle	12
3 Analýza	14
3.1 Behrens a Plural	14
3.2 Spôsob prezentácie histórie	15
3.3 Problém authenticity	15
4 Záver	16
5 Zdroje:	17

1 Úvod

Moderné architektonické pamiatky majú na Slovensku komplikovanú pozíciu či už, čo sa týka okolností ich vzniku, ale aj súčasných prístupov k ich obnove. Či už kvôli generalizovaným asociáciám s minulým režimom alebo špecifickým súčasným estetickým preferenciám, architektúra 20. storočia nemá na Slovensku dostatočnú ochranu.¹ Kontroverzne, často to bola kontinuálna prevádzka počas komunizmu, ktorá zachránila mnohé moderné pamiatky na Slovensku.²

Špecifickým prípadom tejto situácie je Neologická synagóga v Žiline od Petra Behrensa, ktorá prináša tému obnovy historicky komplexnej budovy prestavanej na úplne iný účel, no zároveň ukazuje príbeh špecifického prístupu k obnove, ktorý vychádzal z občianskeho aktivizmu združenia *truc sphérique*. Budova Synagógy je tiež významná, ako hľadám jediná budova na Slovensku z tak celoeurópsky významného architekta moderny, ako bol jej autor - Peter Behrens. Rekonštrukcia a z rokov 2011-2017 od štúdia PLURAL je oceňovaná odbornou verejnosťou a otvára zaujímavé otázky o prístupe k modernej pamiatke. Otázky k ich prístupu budí najmä relatívne ne-intervenčný prístup, dôsledne obnovenie len časti pôvodného interiéru a nekompromisný postoj k neskorším etapám.

Súčasný pohľad z nárožia³

¹ Moravčíkova, 2010 , s. 188

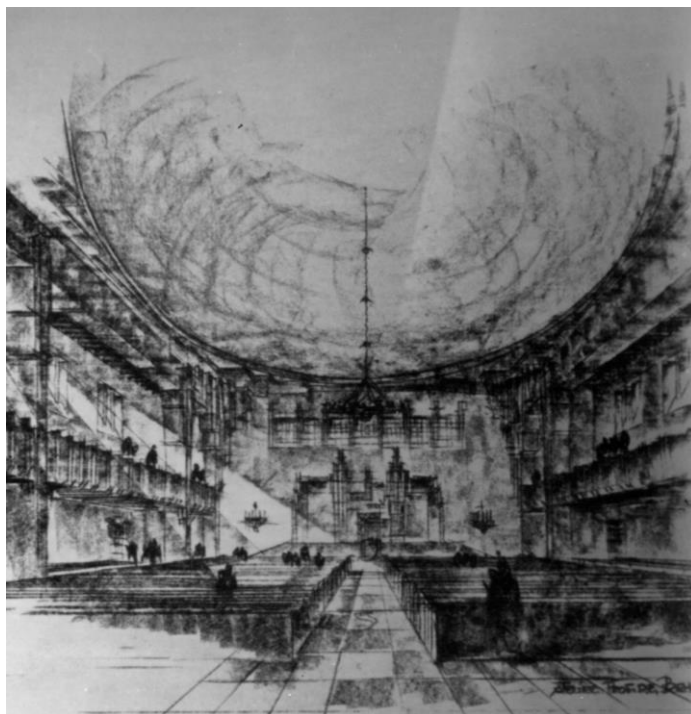
² Andrášiová 2010, str 299

³ zdroj obrázku: <https://zilinskyturistickykraj.sk/turisticke-ciele/nova-synagoga-v-ziline/>

2 Faktografia

2.1 Počiatky synagógy

Realizácií neologickej synagógy predchádzala prvá veľká medzinárodná architektonická súťaž na Slovensku.⁴ Súťaž prebiehala v dvoch kolách - lokálnom a medzinárodnom a rozlíšnosť predostretých koncepcií iba podčiarkuje akým *"periférnym hybridom"*⁵ bola architektonická scéna na medzivojnovom Slovensku. Spomedzi návrhov Josefa Hoffmana, Lipóta Baumhorna si židovská obec vybrala návrh Petra Behrensa. Veľosť súťaže ako aj poloha synagógy v rámci *"Žilinského Ringu"* hovoria o významnom postavení židovskej obce, zatiaľ čo voľba *"spoľahlivého riešenia"* od Behrensa nad experimentálnym Hoffmanovým a

historizujúcim Baumhornovým zas naznačuje asimilačné a modernizačné ambície komunity.^{6 7}
Behrensova škica interiéru⁸

2.2 Peter Behrens

Peter Behrens študoval maľbu v Hamburgu⁹ a neskôr sa stal významnou osobnosťou nemeckej kultúrnej scény na začiatku 20. storočia. Angažoval sa v hybných skupinách nemeckého umenia ako Durmstadt a Werkbund (od 1907), a jeho ateliér *"bol pred vojnou najvýznamnejší v celom Nemecku"*.¹⁰ Jeho tvorba sa vplyvom geometrickej proporcie vyvinula od expresívnej a ornamentálnej z čias pôsobnosti v Durmstadtскеj kolónii (1899-1903) k hutnému atektonickému štýlu s občasnými neo-klasicistickými odtieňmi.¹¹ Odkedy v 1907 získava post hlavného dizajnéra pre AEG, jeho štýl reaguje na reality

⁴ Dulla-Moravčíková, 2002, s. 85

⁵ Dulla-Moravčíková, 2002, s. 11, s. 85

⁶ Dulla, 2004, s.205, 209

⁷ o súvisi architektonických riešení s židovským emancipačným hnutím píše Borský, 2007, s.51 ako aj o podpore židov pre moderné hnutie - s.59

⁸ zdroj obrázku: <https://www.register-architektury.sk/objekt/72-neologicka-synagoga>

⁹ Ďuriniková, 2012, s. 34

¹⁰ Dulla, 2004, str 209 ; Frampton, 1992 s.110

¹¹ Frampton, 1992, s.111

industriálnej výroby a odráža sa v ňom zmena predstáv o roli priemyslu v revitalizácii kultúrneho života v Nemecku. Pre AEG tvorí aj svoje najikonickejšie dielo - Turbínovú halu z roku 1909.¹² Jeho prístup k architektúre bol v mnohom konzervatívny a ovplyvnený Rieglovým konceptom "kunstwollen" (umeleckého chcenia), a tak vo svojej práci pre AEG zanechal skôr štýlistický než technický odkaz.¹³ Po vojne sa vzdáva klasicistických tendencií ako aj fascinácie industriálnou silou a v hľadaní výrazu pre nemeckú architektúru prichádza k formám so stredovekými asociáciami.¹⁴ V čase návrhu žilinskej synagógy bol šesťdesiatročný architekt profesorom na škole architektúry Viedenskej akadémie.¹⁵

2.3 Pôvodná synagóga

Realizácia synagógy prebiehala okrem malých zmien presne podľa návrhu v rokoch 1928-31.¹⁶ Brehensov prístup ovplyvnený históriou sa jasne vpisuje do hmoty synagógy, ktorá reprezentuje moderný prístup k radeniu funkcií i k forme, no kompozične a materiálovo pripomína historickú architektúru.¹⁷ Synagóga bola osadená do nárožného obdĺžnikového pozemku, ktorý stúpa takmer o poschodie. Do objektu sa vstupuje po schodoch z nárožia, ktoré sú ohraňované múrikom s pieskovcovo-bridlicového muriva. Týmto murivom sú obložené aj nižšie hmoty vstupného priestoru, nad ktorými sa týči kubus hlavnej sály omietnutý okrovou zošlachtenou omietkou¹⁸ s kupolou. Za hlavnou hmotou sa ešte nachádza samostatný objekt zimnej modlitebne. Historické odkazy nachádzame v pieskovcových detailoch pripomínajúcich cimburie ako aj v úzkych dlhých oknách so strmými parapetmi a vitrážami.¹⁹ Symetriu a centralitu napriek

nepravidelnému pozemku podčiarkuje kupola.

Synagóga - dobová fotografia²⁰

¹² Dulla, 2004, s. 209

¹³ Frampton, 1992 s.112

¹⁴ Frampton, 1992 s.115

¹⁵ Dulla, 2007, s.103

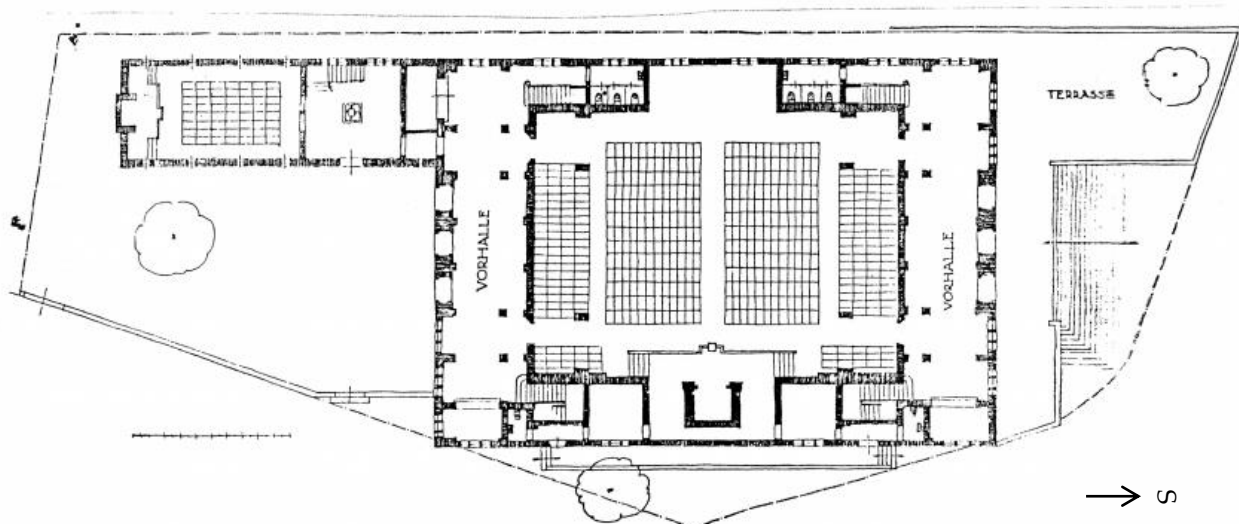
¹⁶ Dulla, 2004, s.210

¹⁷ Dulla, 2007, s.103

¹⁸ "typické moderné riešenie" podľa: Pilný, 2013, s. 92

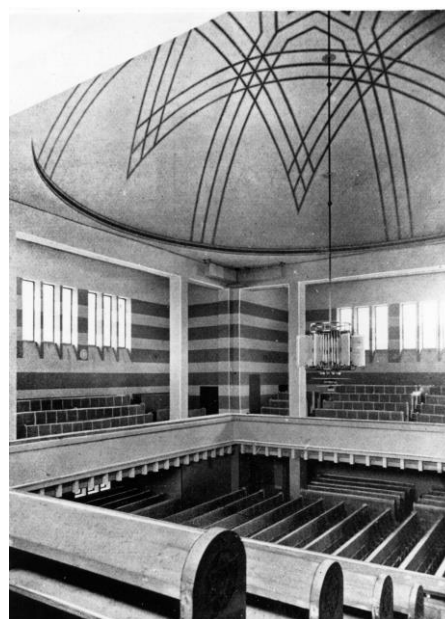
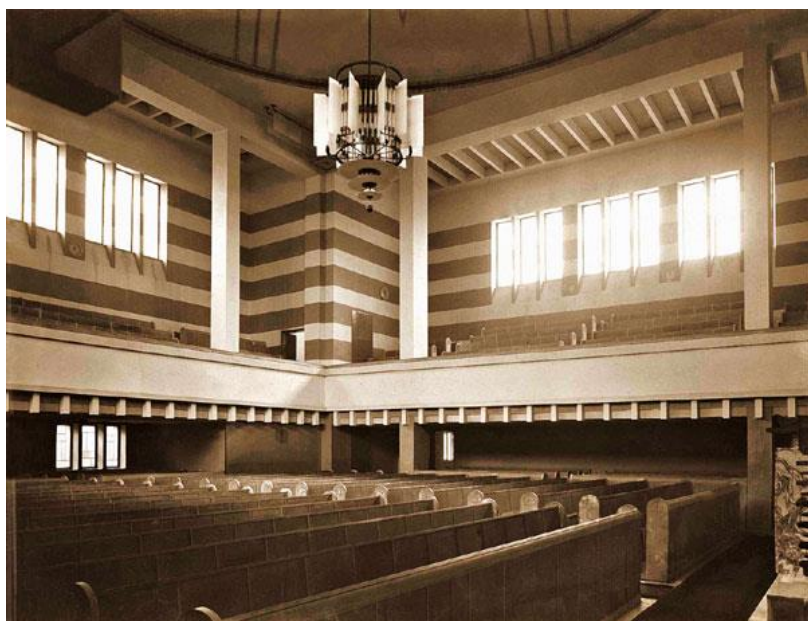
¹⁹ Pilný, 2013, s. 92 a 93

²⁰ <http://www.novasynagoga.sk/historia/>

Brehensov návrh - pôdorys ²¹

Dispozične bola hlavná sála orientovaná na os východ-západ a napriek centrálnemu pôdorysu boli Aron ha-kodeš a Bima na rovnakom mieste a obrady sa slúžili obrátene na východ, na tejto fasáde sa nachádzal aj vstup pre rabínov. Z troch strán boli nad hlavnou sálou galérie určené tradične pre ženy²², ktorých steny boli maľované v pásach terakotovej a bielej farby. Na podlahe bola "mozaika pripomínajúca koberec"²³, zatiaľ čo vnútro kupoly zdobila pozlátená znásobená Dávidova hviezda.²⁴ Lavice, ako aj dvere, boli tmavomodré a nevysvetliteľné stopy modrej objavil prieskum aj v omietkach na prízemí.²⁵

Dobové fotografie interiéru - terakotové pásy na galérii a zlatá Dávidova hviezda²⁶

²¹ <https://www.archinfo.sk/diela/rekonstrukcia-a-obnova/nova-synagoga-zilina.html>

²² Borský, 2007, s. 51

²³ Dulla, 2004, s. 212

²⁴ Foltyn, 1928

²⁵ Pilný, 2013, s.98

²⁶ <http://www.novasynagoga.sk/historia/>

2.4 Premeny

Budova fungovala ako synagóga len pár rokov. Cez vojnu bol interiér synagógy poškodený, pretože slúžila ako sklad nábytku.²⁷ Po vojne si zdecimovaná židovská komunita nevedela dovoliť splácať pôžičku²⁸ a preto prešla do majetku mesta, po čom nasledovali rozličné zmeny funkcie a prestavby. V 50 tých rokoch bola využívaná pre potreby PKO, neskôr divadla. Najväčším zásahom bolo otočenie orientácie z pôvodnej východo-západnej na severo-južnú, a nahradenie južnej empory javiskom a plátnom.²⁹ Zmenili sa polohy vstupov a presunuli polohy schodísk.³⁰ Pridali sa však tiež štukové prvky a monumentálny portál. Už v 50tych rokoch boli diskusie o pamiatkových vlastnostiach stavby a ozvali sa tiež hlasy proti otočeniu dispozície, avšak po väčšine boli hodnoty pripisované *“predovšetkým hlavnej hmote objektu, jej obalu”*³¹. Od 60tych rokov v budove sídlila aula Vysokej školy dopravnej, čo znamenalo ďalšie zmeny interiéru a pridanie železného podhľadu, ktorý zakryl kupolu i prvky Sorely.³² Čo sa týka povrchov, v exteriéri sa poväčšine zachovala štruktúra a iba zmenila farebnosť, zatiaľ čo v interiéri bola omietka obložená obkladovými materiálmi od umakartu až po sklenú vatú a sádrokartón.³³ Od 1989 v synagóge sídlilo Kino Centrum³⁴. Od vojny tiež zmizli na streche a atike kovové 6cípe hviezdy. Tak sa stalo, že pre celé generácie bola synagóga vnímaná ako kultúrna nie sakrálna inštitúcia. Prvý silnejší pamiatkový zásah sa urobil v roku 2012, keď bol

odstránený podhľad aj so stropom.³⁵

Odhalený portál z 50tych rokov³⁶

Aula Vysokej školy dopravnej (od 1962)³⁷

²⁷ Ďuriniková, 2012, s.17

²⁸ Ďuriniková, 2012, s. 17

²⁹ Dulla, 2004, s.213

³⁰ Ďuriniková, 2012, s.19

³¹ Pilný, 2013, s. 90

³² Dulla, 2004, s.213 a

³³ Kvasnicová, Magdaléna, *Synagóga, Hurbanova 11, Žilina. Architektonicko – historický výskum*. Bratislava, 2011, s. 70. in: Ďuriniková, 2012 s.19

³⁴ Tubolokino, <https://tubolokino.sk/mapa/centrum-zilina/>

³⁵ Pilný, 2013 s.88

³⁶ Pilný, 2013

³⁷ zdroj obrazku : <https://tubolokino.sk/mapa/centrum-zilina/>

Z XVI. zjazdu KSC - z čias auly (1981) ³⁸

Kino Centrum (od 1989) ³⁹

³⁸ zdroj obrazku : <https://tubelokino.sk/mapa/centrum-zilina/>

³⁹ zdroj obrazku : <https://tubelokino.sk/mapa/centrum-zilina/>

Stav exteriéru pred rekonštrukciou ⁴⁰

⁴⁰ zdroj obrázku: <https://zilina-gallery.sk/picture.php?/6538/category/604>

2.5 Plural, Martin Jančok

Architektov v tíme pracujúcim na rekonštrukcii synagógy reprezentoval ing.arch. Martin Jančok. Je to absolvent FA STU Bratislava, ktorý po pôsobení v ateliéri zerozero od roku 2009 tvorí ateliér PLURAL.⁴¹ Tento ateliér sa zaoberá najmä *“formou a priestorom”* a pozerá sa na architektúru ako na nástroj na *“štrukturovanie konkrétnej reality”*.⁴² Snažia sa o *“priame ale responzívne”* výsledky. Preslávila ich obnova Žilinskej synagógy, no venovali sa tiež obnove mestského bloku v Žiline, obnove modernistickej administratívnej budovy, návrhom knižnice Alexis a Pavilónu pre SNG. Ich *“dom v dome”* bol ocenený

CEZAARom 2017, štvrtým pre tento ateliér.

Stav exteriéru po rekonštrukcii⁴³

2.6 Premena synagógy na Kunsthalle

Napriek tomu, že budova je pamiatkou už od roku 1963,⁴⁴ snaha zrekonštruovať budovu do čiastočne pôvodnej podoby prichádza až v rokoch 2011-2017 keď združenie Truc sphérique v spolupráci s ateliérom PLURAL zrealizovalo rekonštrukciu, v rámci ktorej sa synagóga stala žilinskou Kunsthalle - Novou Synagógou. Centrálnou motiváciou bolo dať nový život *“najpozoruhodnejšiou pamiatkou európskeho moderného hnutia na Slovensku”*⁴⁵. Slovom Mareka Adamova: *“Nerobili by sme tu Kunsthalle, keby tu nebol ten Behrens.”*⁴⁶

Obnova, ktorá trvala dlho aj kvôli crowdfundgovému modelu financovania a dobrovoľníckom prístupe k práci postupne menila koncept *“od prvotnej pomerne odvážnej predstavy ako využiť priestorový potenciál synagógy, smerom ku konzervatívnejšej pamiatkovej obnove.”*⁴⁷ Finálna rekonštrukcia odstránila všetky neskoršie vrstvy, vrátila orientáciu priestoru na východ a obnovila terakotové pásy na galériách, zatiaľ čo spodná časť vymaľovali nabielo. Odhalili tiež znova stĺpy vmurované do stien počas predošlých prestavieb a odstránili prístavby z galérií.⁴⁸ Podľa architekta Jančoka, ich cieľom bolo nevkladať do objemu ďalšiu

⁴¹ Archinfo, Martin Jančok

⁴² Plural, Profil ateliéru

⁴³ https://commons.wikimedia.org/wiki/File:C5%BDilina_-_Neolog_Synagogue_-_2018.JPG#/media/File:Žilina_-_Neolog_Synagogue_-_2018.JPG

⁴⁴ Pilný, 2013, s.89

⁴⁵ Archinfo, Nová synagóga

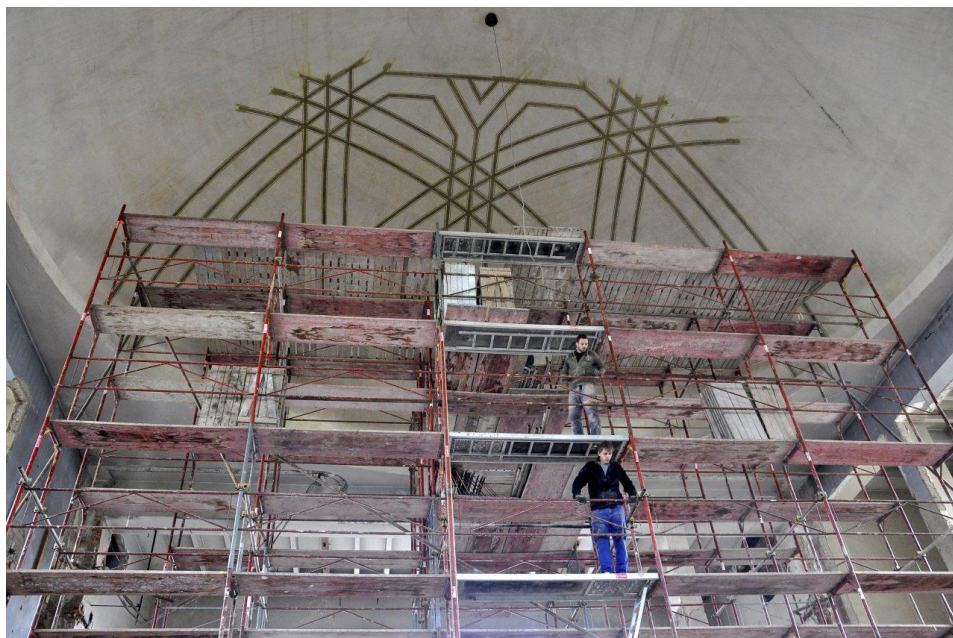
⁴⁶ Trucspherique, trailer

⁴⁷ Novasynagoga, rekonštrukcia

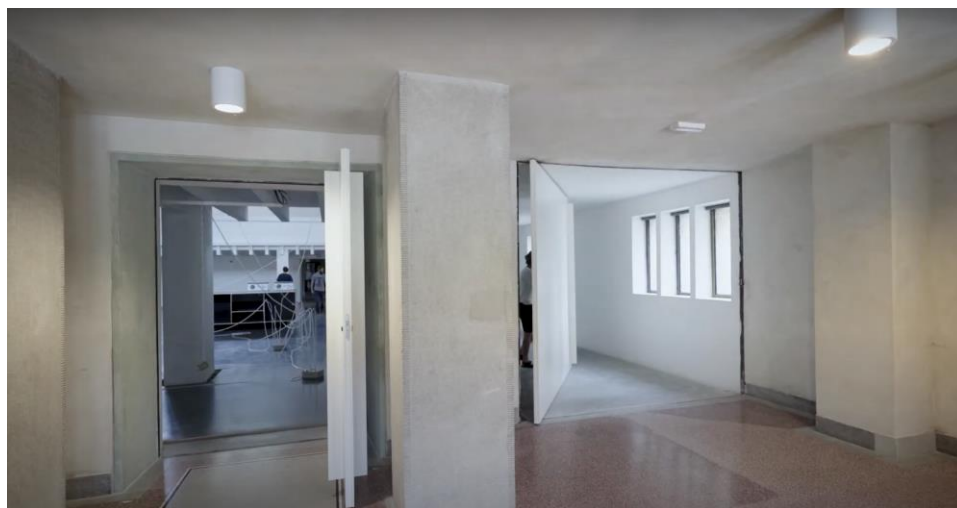
⁴⁸ Ďuriniková, 2013, st. 43

architektúru, ktorá by súťažila so špecifitou Behrensovho návrhu.⁴⁹ Zároveň by sa podľa nich z časom vyčerpal „priestorový potenciál“ nového objektu a bol by preto preto nežiadúci.⁵⁰ V jemnom kontraste k tomuto vyjadreniu, Jančok za najúžasnejšiu vlastnosť synagógy považuje práve jej „schopnosť absorbovať všetky zmeny“ ktorým bola počas svojej histórie vystavená.

V exteriéri sa obnovila farebnosť a textúra fasády podľa pamiatkarského výskumu a vrátili sa Dávidove hviezdy v exteriéri ako aj v zlatej farbe na kupole zdola. V autorských popisoch sa to nenachádza, avšak očividne súčasťou prestavby bolo napríklad aj vylatie novej podlahy s podlahovým kúrením a inštalácia otočných dverí, ktoré pri zavretí imitujú biele steny. Podľa deklarácie architektov, všetky architektonické a

výstavne zásahy by majú byť dočasné.

Obnova zlatej výzdoby kupoly⁵¹
Detail dverí⁵²

⁴⁹ Archinfo, Nová synagóga

⁵⁰ Novasynagoga, 6 rokov na stavbe

⁵¹ screenshot z. : <https://www.cezaar.tv/diela/nova-synagoga/>

⁵² <http://www.novasynagoga.sk/6-rokov-na-stavbe/>

3 Analýza

3.1 Behrens a Plural

Architekti z PLURALu vo svojom prístupe k synagóge trochu pripomínajú prístup Brehensa. Na rozdiel od ostatných návrhov v súťaži, Brehens pracuje s minimálnym množstvom výrazných hmôt a tvarov na to, aby vytvoril monumentalitu a dôstojnosť pre sakrálnu stavbu. Podobne PLURAL pri zásahu do synagógy limituje svoj zásah a použitím najmä bielych plôch (stálych i dočasných) vytvára priestor v priestore a zvýrazňuje tak veľkosť výstavného priestoru a kontrast k pôvodnej úprave. Tento prístup oceňuje aj Magalhaes v hodnotení CEZAAR, hovoriac *“ Biela farba je v ňom použitá ako manifest: jej prítomnosť je neprehliadnuteľná, napriek tomu zostáva neviditeľná. ”*⁵³ Dalo by sa povedať, že ich spája tvorba priestoru determinovaná minimálnym zásahom, ktorá podčiarkuje centrálny ráz priestoru pod kupolou.

Autori prestavby prikladajú však tiež veľký dôraz na pravdepodobne najvýraznejšie priestorové hodnoty budovy - otvorenú sálu pod kupolou, zachovávajúc pocit z galérií, z pohybu pomedzi stĺpmi na prízemí či aj vrátením dispozície do pôvodnej orientácie, ktorá sa oveľa prirodzenejšie otvára do exteriéru po oboch stranách.⁵⁴

V neposlednom rade je zásadne ich rozhodnutie o dočasnosti zásahov, ktoré nadväzuje na úctu voči pôvodnej hnote od Behrensa. Autori hovoria: *“Permanentný je len Behrens[...] V ideálnom prípade tak projekt nikdy nenadobudne finálnu a nemennú podobu, nebude nikdy dokončený. Idea monumentu s tekutým obsahom pretrvá.”*⁵⁵ Tento prístup sa zdá stále častejší na Slovenskej scéne, napríklad Hermann (bývalý predseda SKA) hovorí o *“programovej reverzibilite zásahov”*, ktorú odôvodňuje zmenou požiadaviek rôznych generácií a v snahe umožniť návrat k pôvodným hodnotám.⁵⁶ Ide však len o jednu stranu spektra prístupov, na druhej strane ktorej stoja zas odvážne zásahy, ako je napríklad Liebeskindov zásah do klasistickej budovy Vojenského múzea v Berlíne.⁵⁷ Avšak, narozdiel od Berlína, tu ide o neobvyklú stavbu a nie jednu z rady obdobných typových budov a tiež zásah u Liebeskinda mal ideový a symbolický dôvod, ktorý v prípade

synagógy nebol prítomný.

⁵³ Archinfo, Nová synagóga

⁵⁴ Jančok : *“ Ak ideme rozlišovať medzi tým, čo bolo dôležitejšie, respektíve deštruktívnejšie pre Behrensa, tak to boli určite zásahy do celkovej priestorovej organizácie a charakteru objektu, vrátane zmeny jeho pôvodnej východo-západnej orientácie ”* . In: *Novasynagoga, rekonštrukcia*

⁵⁵ Archinfo, Nová synagóga

⁵⁶ Andrášiová, 2010, s.305

⁵⁷ Liebeskind, Military History Museum

3.2 Spôsob prezentácie histórie

Vo zverejnených konverzáciach o koncepcii Novej synagógy je trochu vyrušujúce formulovanie farebného riešenia replík *“ hviezdy budú mať rovnakú povrchovú úpravu ako strecha, teda pozinkovanie, aby bolo vidno, že to nie sú originály, rovnako ako strecha ”* ⁵⁹. Popri odvážnom replikovaní bez odlíšenia vnútornej šesťcípej hviezdy a farebných pásov sa zdá táto motivácia nepresná, možno až prehnaná. Napokon, súčasný návštevník nie je oboznámený s pôvodnou farebnosťou hviezd či strechy, a preto repliku nebude vedieť identifikovať. Rozdielne je tiež prípad bielych zvyškov interiéru, kde je možné intuitívne vnímať odlišnosť od replík a snehobieleho nového zásahu, či industriálnej novej podlahy.

V podobnej línii je možné sa pýtať nakoľko boli rozhodnutia nereplikovať zvyšok interiérovej výzdoby čisto estetické, nakoľko z pamiatkového výskumu sa zdá, že prinajmenšom úplná farebnosť omietok či poloha významných rituálnych miest bola celkom dobre zmapovaná. ⁶⁰ Taktiež je známy prinajmenšom výraz dlažby či modrý odtieň nábytku a dverí, ktoré tiež neboli prezentované. Motiváciu tu však možno hľadať aj vo funkčnom využití, keďže práve nedefinovaná *“half-white”* riešenia umožňuje šírku podujatí, ktoré by výrazná farebnosť a štruktúra mohli svojou špecificitou narušiť.

3.3 Problém autenticity

Kvôli komplexnej histórii synagógy po skončení jej sakrálnej funkcie otvára téma jej obnovy aj otázky ohľadom autenticity a etapovosti. Ako pristupovať k architektúre ovplyvnenej nedbalými prestavbami? Táto otázka je pre synagógu v Žiline o toľko významnejšia, že viaceré vekové skupiny majú s budovou rôzne asociácie a zážitky, ktoré boli čiastočne potlačené rýchlym odstránením neskorších zásahov pri obnove. ⁶¹ Na druhú stranu tohto nedostatku poukazuje samotný Jančok hovoriac, že obnova *“nereflektuje mnohotvárnú a dramatickú históriu budov”* ⁶² narážajúc tak na to, že súčasná podoba synagógy v nijakom zmysle nereflektuje osud jej pôvodnej židovskej obce. Nová synagóga sa teda rozhodnutím prezentovať najmä Brehensa a bielu súčasnosť rozhodla do istej miery vymazať celých 70 rokov histórie budovy, spomínajúc ju len na nápise na múre.

Zaujímavé porovnanie ponúka obnova Školy architektúry AVU od Marcely Steinbechovej a následne jej recenzia od Rostislava Šráchy. Zatiaľ čo sa synagóga rozhodla časť svojej histórie dôsledne vymazať a obnoviť do dobrej, pôvodnej, pri rekonštrukcii Školy architektúry bola zanechaná patina aj drobné poškodenia podláh. ⁶³ Prezentuje tak, Šváchovými slovami, *“umírnene a nedoktrinárske predstavy o autentičnosti”*. ⁶⁴ Pri tejto analýze Švácha privoláva tiež príklu Tessenowa domu (1910-11), ktorý stanoví azda bližšie porovnanie k Novej synagóge. Neoklasistickú budovu za roky užívania zničili sovietski vojaci, zanedbali ju a pridali vlastné, naivné maľby. Avšak, rekonštrukcia z 1992ho roku tieto zmeny nezamaskovala. *“Priznala otvorené i svoju etapovosť”* ⁶⁵. (Aj keď neskoršie obnovy tento prístup znegovali.) Dalo by sa teda povedať, že napriek prelomovosti projektu obnovy v mnohých ohľadoch, obnova stojí skor na strane *“reštaurátorstva”*, než *“autenticity”* či odvážneho zastania názoru k jednotlivým etapám a histórii. Tak ako aj v prípade farebnosti, možno i tu odpoveď leží niekde v oblasti funkčného usporiadania pre nové využitie - napokon nie je možné zároveň zachovať obe orientácie dispozície alebo dôsledne prezentovať plnosť dojmu kupoly a ohraničenosť neskoršími etapami.

⁵⁸ <https://www.facebook.com/novasynagoga/photos>

⁵⁹ Novasynagoga, hviezdy

⁶⁰ Pilný, 2013, 99

⁶¹ Pilný, 2013, s.102

⁶² Archinfo, Nová synagóga

⁶³ Švácha, 2020, s.63

⁶⁴ Švácha, 2020, s.63

⁶⁵ Švácha, 2020, s.62

4 Záver

Žilinská synagóga patrí medzi najvýznamnejšie stavby na Slovensku a s jej obnovou sa spája nielen zaujímavá koncepcia, ale aj výnimočný príbeh úspešného projektu umeleckého aktivizmu. Do výnimočnej budovy od Behrensa ktorá brilantne používa kombináciu moderny a tradície, prináša obnova riešením half-white špecifický priestor v priestore, ktorý umožňuje balansovanie funkcie Kunsthalle s autentickým prezentovaním časti pôvodného návrhu. Svojim limitovaným a reverzibilným prístupom nastavuje obnova vysoké očakávania na budúce deje v Kunsthalle. Nevýhodou tohto čistého riešenia však zostáva nedôsledný prístup k histórii, ktorý podčiarkuje najmä hmotové a priestorové hodnoty Brehensovej synagógy a zanedbáva jej boľavú históriu, premeny ako aj detailnosť a farebnosť pôvodného riešenia. Je možné, že tak, ako bola pôvodná stavba dielom, ktoré sa stalo *“demonštráciou stavu architektonického myslenia u tvorcov a prijímania moderných umeleckých podnetov, respektíve kultivovania tradičných hodnôt u objednávateľov”*⁶⁶ tak bude Žilinská synagóga vo svojich premenách i naďalej demonštrovať postoj spoločnosti voči umeleckým podnetom a hodnotám.

Synagóga - dobová fotografia ⁶⁷

⁶⁶ Dulla, 2004, s.214

⁶⁷ <http://www.novasynagoga.sk/historia/>

5 Zdroje:

knihy:

- Borský, M. (2007) *Synagogue architecture in Slovakia : A memorial Landscape of a Lost Community*, Jewish Heritage Foundation Menorah, Bratislava
- Dulla, M. ; Moravcikova, H. (2002) *Architektúra Slovenska v 20. storoci*. Slovart, Bratislava
- Dulla, M. (2007) *Slovenská architektúra od Jurkoviča po dnešok*. Perfekt, Bratislava
- Foltyn, L. (1993) *Slovenská architektúra a česká avantgarda 1918-1939*. Vydavateľstvo spolku architektov slovenska, Bratislava
- Frampton, K. (1992) *Modern Architecture, A Critical History* ; Third edition, Thames&Hudson, London

odborné články:

- Andrášiová, K., Szalay, P., Bartošová, N., Moravčíková, H. (2013) : *Identita a diferencia: Monitorovanie a hodnotenie najvýznamnejších diel modernej architektúry na Slovensku*". *Architektúra & Urbanizmus* 3-4, s. 144 - 169.
- Andrášiová, K. (2010) : *Obnova modernej architektúry vo vnímaní dnešných architektov*. *Architektúra & Urbanizmus* 3-4:294-309.,
- Cebecauerová, D. Szalay, P., Pilný, I., (2013) *Brehens pod povrchom. Reštaurátorský výskum neologickej synagógy v Žiline*". *Architektúra & Urbanizmus* 1-2: s. 84- 105.
- Ďurinikova A. (2012): *Neologická synagóga v Žiline, bakalárska práca*, Masarykova Univerzita : https://is.muni.cz/th/pg8ae/Neolog_synag_ZA_final.pdf
- Dulla, M (2010) : *Typológia objektov modernej architektúry z hľadiska zachovania ich pamiatkových hodnôt pri zatepľovaní*" *Architektúra & Urbanizmus* 3-4:, s. 200-215.
- Dulla, M (2004) : *Vznik a podoba synagógy neológov v Žiline od Petra Behrensa*. *Architektúra & urbanizmus* 38, 3 - 4, s. 199 - 215
- Gregor, P (2010) : *Pamiatkové hodnoty modernej architektúry v štruktúre hodnôt architektoického dedičstva*. *Architektúra & Urbanizmus* 3-4, s. 216-227.
- Krivošová, Janka: *Synagógy v Europe a na Slovensku*. *Architektúra & urbanizmus* 38, 2004, 3 - 4, s. 105-114
- Moravčíková, H. (2010): *Vývoj názorov na obnovu architektúry moderného hnutia: prípad Slovensko*. *Architektúra & Urbanizmus* 3-4, s. 80-199.
- Sowińska-Heimm J. (2013) : *Conversions and Redefinitions – Architecture and Identity of a Place*. *Art Inquiry* 15, s. 191-204.
- Steinbachova, M (2020) : *Obnova Školy architektury*, *Stavba*, 2, s. 58-62
- Švácha, R (2020) : *Autentické! K obnove školy architektury AVU*, *Stavba*, 2, s. 62-63

web:

- Archinfo: *Nová synagóga Žilina*, <https://www.archinfo.sk/diela/rekonstrukcia-a-obnova/nova-synagoga-zilina.html>
- Archifo: *Martin Jančok* <https://www.archinfo.sk/ludia/architekt-alebo-student-architektury/ing-arch-martin-jancok.html>

- Archinfo: *Cezaar 2018 výsledky*: <https://www.archinfo.sk/sutaze/vyhodnotene-archiv/ce-za-ar-2018-vysledky.html>
- CEZAAR: *spot Nova synagoga*, <https://www.cezaar.tv/diela/nova-synagoga/>
- Liebeskind, *Military History Museum Berlin* : <https://libeskind.com/work/military-history-museum/>
- Novasynagoga: *Rekonštrukcia*, <http://www.novasynagoga.sk/rekonstrukcia/>
- Novasynagoga: *Hviezdy na streche*, <http://www.novasynagoga.sk/hviezdy-na-streche/>
- Novasynagoga: *6 rokov na stavbe*, <http://www.novasynagoga.sk/6-rokov-na-stavbe/>
- Plural: *Profil ateliéru* <http://www.plural.sk/node/29>
- Register modernej architektúry: *Neologická synagóga*, <https://www.register-architektury.sk/objekt/72-neologicka-synagoga>
- Truc Sphérique: *Nová synagóga trailer*: <https://www.youtube.com/watch?v=IORAlbcyOg>
- Tubolokino: *Centrum Žilina*: <https://tubolokino.sk/mapa/centrum-zilina/>
- Wikipedia: *Peter Brehens* : https://en.wikipedia.org/wiki/Peter_Behrens